

2021-2022 н. р

Євгенія Зубко,
заступник директора з виховної роботи
Мирненського ліцею

БУЛІНГ ЯК «СИСТЕМНИЙ ЗБІЙ» У ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ, ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЯ

Сьогодні серед учнівської молоді надзвичайно загострилася проблема насильства. Упродовж останніх років в освітній практиці набуло поширення таке явище, як шкільний булінг.

Що ж таке булінг? Булінг (bullying від англ. bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) – це тиск, дискримінація, цькування; тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного і психічного) з боку дитини або групи дітей щодо іншої дитини чи дітей.

Мотивацією до булінгу можуть стати заздрість, помста, відчуття неприязні, прагнення відновити справедливість, боротьба за владу, потреба в підпорядкуванні лідерові, нейтралізації суперника, самоствердження тощо – аж до задоволення садистських потреб окремих осіб. Часто дорослі, зокрема й педагоги, не звертають уваги на вищезначені відносини між дітьми, сприймаючи їх за звичайні жарти. Де ж проходить межа між жартами та цькуванням?

- 1) про цькування йдеться, якщо спостерігається повторення якогось образливого слова чи дії відносно іншої людини або ж ігнорування негативних реакцій з її боку.
- 2) коли такі «жарти» торкаються «болючих точок» (зовнішність, матеріальні статки, родина, вади тощо) іншої людини.

Сьогодні образи і цькування виходять далеко за межі шкільних коридорів та продовжуються своє існування у соцмережах. Так, у Великій Британії знущання в Інтернеті прирівняно до правопорушень. Експерти Українського інституту дослідження екстремізму у своїй доповіді «Стоп, шкільний терор. Особливості цькувань у дитячому віці. Профілактика та протистояння булінгу» представили результати дослідження UNICEF, відповідно до якого упродовж останніх трьох місяців кожна четверта дитина (24 %) зазнала булінгу з боку однокласників. При цьому 67 % опитаних раніше також пережили прояви подібного насильства. Чи не найголовнішою проблемою, що стосується цькування в школі, експерти називають **розрив між поколіннями, причинами якого є природна втрата монополії батьків на авторитет, посилення в суспільстві цінностей індивідуалізму, який витісняє на другий план цінності сім'ї та розвиток інформаційних технологій, що дає змогу дітям самостійно отримувати необхідну інформацію. Саме через цей розрив у комунікації поколінь 48 % дітей ніколи не розповідали про випадки насилля в школі, а 25 % – обговорювали це питання не з дорослими, а з другом, братом чи сестрою. 40 % із тих, що мовчать, соромляться про це згадувати, а 22 % заявили, що це – нормальне явище.** В Українському інституті дослідження екстремізму також стверджують, що в більшості випадків дорослі ігнорують факти насилля між дітьми. Лише третина дорослих в описаних ситуаціях стає на бік постраждалої дитини, тобто така реакція з їх боку зводить нанівець довіру дітей до вчителів та батьків. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у 2016 році Україна посіла 9-те місце із 42 за кількістю постраждалих від цькування. Опитування ВООЗ засвідчило, що випадків цькування серед 11-річних більше ніж серед 15-річних. Водночас в Українському інституті дослідження екстремізму стверджують, що в старшому шкільному віці розповсюдження набуває ще й психологічне насильство. Доведено, що булінг впливає на всіх без винятку учнів класу, він формує в

постраждалих комплекс неповноцінності та самоізоляцію від суспільства.

В умовах шкільного насильства в дітей втрачається внутрішня здатність змінити колектив, його цінності або ж суспільство в цілому. Учені ВООЗ вказують також на медичні наслідки впливу булінгу, адже знущання над дітьми призводить до: - соматичних наслідків (головний біль, біль у спині та животі тощо); - психологічних розладів (депресія, погані настрої, нервозність, почуття самотності й думки про суїцид); - психологічної дезадаптації (нездатність сформуватися як повноцінний індивід, який відповідатиме вимогам суспільства); - розвитку стійких моделей асоціальної поведінки, зокрема агресії та насильства; - поширення алкоголізму та наркоманії через замовчування випадків насилля. Негативний вплив булінг також чинить і на непрямих учасників цього явища. Так, лише споглядання третіми особами різних форм насилля із часом формує в них уявлення про жорстокість щодо інших як про норму відносин у суспільстві, про те, що просування в ієрархії, статусність індивіда в групі залежать не так від його здобутків, прагнення до справедливості, як від підтримки лідера групи. «Симптоматично, але частина дітей приймає під час шкільного булінгу ефективність моделі насилля (як і безумовну підтримку дій лідера) як засобу підняття, утримування свого місця в груповій ієрархії. І така поведінка може використовуватися як модель «успіху» в подальшому житті. Це призводить до того, що навіть не погоджуючись із рішенням керівництва, лідера думок, друга, у дорослому житті людина може продовжувати підтримувати дійсну несправедливу ієрархічну чи ціннісну модель не через внутрішні переконання, а через страх опинитися знизу ієрархії», – зазначають експерти Українського інституту дослідження екстремізму. Автори дослідження наголошують, що усунути булінг як явище практично неможливо. Цькування перебуває в залежності від загальної системи нерівності людей – майнової, фізичної, етнічної, інтелектуальної та гендерної. Проблема подолання знущань симетрична проблемі подолання цієї нерівності. «Навіть

міжнародний досвід, наприклад, досвід Скандинавських країн, де над подоланням цього явища працюють уже не один десяток років, свідчить, що факти насилля в дитячому колективі залишаються, незважаючи на боротьбу із цим явищем. Тому наше завдання – не лише усунути булінг як явище, а насамперед знизити його інтенсивність та зменшити кількість випадків крайніх проявів булінгу», – наголошують експерти. Вирішуючи дану проблему, найперше, що потрібно, – перестати шукати «винних» і перекладати відповідальність із батьків на школу або навпаки. Слід зрозуміти, що в ситуації булінгу не буває одного «винного», натомість є багато відповідальних. Можливим виходом, на думку дитячого психолога Світлани Ройз, є системний підхід у перекваліфікації, навчанні, терапії дорослих, які супроводжують дітей. 71 Головними «профілактичними» постулатами у вирішенні даної проблеми повинні стати безпека, довіра та відчуття свого місця. Перше, що потрібно зробити, – створити умови безпечного для навчання і виховання дитини середовища (як у школі, так і вдома). Важливо, щоб дорослі (кожен у своєму середовищі) брали на себе свою частину відповідальності. ШКОЛА Одним із принципів, на якому базується реалізація Концепції «Нова українська школа», є формування середовища, безпечного для життя і здоров'я дитини. У зв'язку з цим обов'язком адміністрації та педагогічного колективу закладу освіти є спостереження, усвідомлення та розуміння процесів, які там відбуваються. Із цією метою важливими є власний ресурс дорослого, контакт зі своїми потребами-емоціями, знання вікової психології, знання і навички конфліктології, зокрема чудово підходить використання методу ненасильницького спілкування (МНС). «Боротися» з булінгом у школах планують також і на всеукраїнському рівні. Ухвалена Президентом України Петром Порошенком Національна стратегія з прав людини містить заходи щодо протидії булінгу в школі. Захід № 82 зобов'язує Національну академію педагогічних наук, Міністерство освіти і науки України, правозахисні громадські організації розробити для педагогів та учнів закладів загальної

середньої освіти спеціальну програму навчання протидії цькуванню та дискримінації. Незважаючи на те, що означене завдання уряд мав упровадити ще до кінця 2016 року, програму «Профілактика та подолання булінгу в загальноосвітніх навчальних закладах» досі не затвердили. У Міносвіти повідомляють, що наразі ця програма знаходиться на розгляді комісії з проблем виховання дітей та учнівської молоді науково-методичної ради з питань освіти. Крім того, нещодавно Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич заявила, що МОН планує розпочати антибулінгову програму спільно з Ніком Вуйчичем. Учителеві важливо пам'ятати 1. Роль педагога важко переоцінити. Часто саме вчитель неусвідомлено скеровує процес цькування. Авторитарним педагогам не вигідна критичність, незручні запитання, «неслухняні/дивні/інші» діти, тому необережні слова, критичні зауваження, кинуті в бік окремої дитини, можуть спровокувати появу в класі «вигнанця». 2. Учитель, який не відчуває поваги до себе і «свого безпечного місця», не зможе підтримати відчуття самоцінності в учнях. 3. Травму отримує не лише той, хто займається цькуванням інших, а й той, хто спостерігає за ним. 4. Якщо «забрати» вже сформовану модель поведінки, відносин, то натомість потрібно запропонувати іншу модель та допомогти їй закріпитися. Внесок у відносини – один із найважливіших. СІМ'Я 72 Чи не найголовнішу роль в ідентифікації та подоланні булінгу відіграють батьки. Експерти радять: аби оперативно зреагувати на прояви булінгу, необхідно налагодити співпрацю з класним керівником та іншими батьками, а також бути надзвичайно уважним до стану своєї дитини. Необхідно цікавитися не лише її оцінками, а найперше, як у дитини справи в школі, її відносинами з друзями, успіхами і невдачами, зважати на її інтереси, захоплення, хобі. Такий підхід формуватиме довірливі стосунки між батьками та дітьми. Лише за таких умов батьки стануть тими людьми, до кого дитина звернеться за допомогою в першу чергу. Батьки, пам'ятайте, слід стримувати власну агресію вдома, аби дитина не наслідувала вашу поведінку в школі. Часто діти, компенсуючи біль, образу, приниження, несправедливість, отримані

вдома, у сім'ї, вдаються до цькування у школі інших. У роботі з дітьми-булерами причину такої поведінки слід шукати в їхньому болі, а дітям, які пережили цькування (як, зокрема, і всім учасникам процесу, в тому числі батькам), надзвичайно важливим є супровід фахівця. На що дорослим варто звернути увагу насамперед? **Пропонуємо кілька необхідних порад.** Отже, важливо:

1. Навчати дітей протистояти. З'ясуйте, чи дозволено дитині в сім'ї говорити «ні», чи може вона на щось вплинути, чи є в неї приклади того, як дорослі трансформують конфлікт у конструктив?
2. Навчати здоровій критичності.
3. Забезпечити приналежність до ще хоча б однієї групи, в якій би дитині було безпечно і комфортно (хобі, гуртки тощо). Саме це сформує в її світогляді сприятливу модель взаємовідносин.
4. Формувати відносини близькості та здорової прихильності, тобто фон, який допомагатиме дитині в майбутньому (прості сімейні ритуали, традиції – усе, в чому формується поняття «Ми»).
5. Розставляти правильні пріоритети та цінності, наголошувати, що краса, інтелект, таланти – це Божий дар, а не привід бути «вищим» від іншого.
6. Пам'ятати, що в кожній групі є певна динаміка щодо розподілу ролей. Роль «жертви» може перейняти на себе будь-яка людина, але в групу ризику потрапляє лише той, хто, відчуваючи провину або почуваючись у родині жертвою, у такий спосіб привертає до себе увагу.
7. Навчати дітей, як реагувати на небезпеку залежно від ситуації: можна захищатися, можна кричати, можна просити про допомогу, а можна – просто втекти.
8. Не перекладати свою відповідальність на дітей. Ми часто не усвідомлюємо, скільки провини за нашу втому, нереалізованість, сварки, хвилювання діти тримають у собі, скільки негативних відчуттів залишається в них після наших «виховних впливів», скільки сорому і напруги після наших «покарань», скільки відчуття несправедливості після наших із ними

контактів, в яких ми забуваємо про найголовніше: ми – дорослі, а вони – лише діти.

Пам'ятаймо, коли ми відпускаємо дитину у великий світ, то своєю любов'ю, силою, впевненістю, довірою, готовністю прийти на допомогу ми захищаємо її завжди й усюди, навіть тоді, коли знаходимося далеко від неї. «Я – із тобою і я за тобою», – ці слова мають бути невидимою опорою для дитини, її крилами і захистом. Така дитина ніколи не стане об'єктом для цькування.